

Då kvinnorna togs i ”körke”.

Ur boken Snapphanar och andra i gamla tiders Bohuslän

Utgiven 1969 Av Sven Rydstrand

På 1948 års kyrkomöte beslutades som bekant, att de flerhundraåriga lagarna om barnakvinnors kyrkogång och kyrkotagning skulle avskaffas. Visserligen innebar detta beslut inte någon större revolution på detta område, ty den gamla seden att "gå i körke", som det hette, var då sedan flera årtionden i stort sett bortlagd över så gott som hela landet. Men ändå kan det vara av ett visst intresse att konstatera, att barnakvinnorna alltså ända tills mitten av 1900-talet enligt kyrkans lagar varit skyldiga att låta sig "kyrkotagas", något som många kanske inte hade trott.

Längst har nog den gamla sedan att "gå i körke" bibehållit sig i de bohuslänska bygderna, där ofta även andra gamla seder och bruk envist bitit sig fast. Ännu i dag finns det sålunda trakter i detta landskap, där en och annan kvinna kyrkotages precis som förr, t.ex. i Sörbygden och på Stångenäset. Och ännu finns det nog också folk i dessa trakter, som anser att de gamla kyrkotagningssederna har berättigande. Men de allra flesta torde dock nu vara övertygade om, att den endast är en kvarleva från fädernas vantro och vidskepelse. De som pläderar för denna sed, måste ju anse kvinnan för en mycket lågt stående varelse. Och de menar väl också, att barnafödandet är en syndig och skamlig handling, som kvinnan måste be om förlåtelse för. Men sådana synpunkter kan ju inte vara förenliga med vår moderna tids uppfattning om kvinnan såsom mannens fria jämlike.

Förr i tiden lägrade sig många vidskepliga föreställningar omkring barnaföderskorna. Den kvinna, som hade fött barn, ansågs vara ohelig och oren en lång tid efter nedkomsten, och därför måste hon renas och helgas i kyrkans famn, innan hon tilläts visa sig ute ibland folk igen. Kyrkolagen föreskrev sålunda, att barnaföderskor skulle vara tvungna att hålla sig inne "vid pass sex veckor efter födelsen, emedan en kristlig sedvana, tukt och ärbardhet så ock deras egen hälsa sådant fordrar". De fick alltså under denna tid inte gå till kyrkan, inte heller till sina grannar och inte ens gå ut på vägar eller åkrar. De tilläts inte heller att delta i något som helst arbete utomhus, ty detta ansågs då bli till olycka. Så strängt var det alltså för kvinnorna under 1600- och 1700-talen och ända fram till år 1866. Nämnda år mildrades emellertid lagarna så att kyrkogång tillstades fyra veckor efter barnets födelse eller tidigare, om vederbörande prästman fann giltiga skäl härför.

Sistnämnda år avskaffades också böterna för "otidigt sängelag". I den gamla kyrkolagen fanns nämligen stadgat, att "de kvinnor, som hava avlat barn tillsammans med sina fästemen och föda samt söka kyrkogång tidigare än vigseln tillkommer, skola icke intagas som andra barnaföderskor, som varit kyska, utan med ett särdeles bönesätt, som i handboken är infört. Men de, som befinnas vara hävdade av sina män, dock icke föda före bröllopsdagen, skola som andra ärbara hustrur intagas och för otidigt sängelag giva till kyrkan två daler silvermynt".

Man kan lätt föreställa sig hur harmset och förnedrande det måste ha varit för en kvinna att i kyrkan inför hela församlingen bli påmind om, att hon hade fött sitt barn för tidigt. Det ville väl mycket mod till hos henne, om hon inte då skulle känna sig ringaktad och förnedrad, en

känsla, som kanske inte försvann under ett helt liv. Ja, den kunde inte sällan överflyttas till barnet. Så har det i alla fall berättats från åtskilliga håll.

Att döma av prästernas anteckningar fanns det dock under äldre tider många kvinnor, som med flit överträdde de sedliga lagar, vilka hade uppställts av kyrkan. Då t.ex. biskopen Johannes Carlberg i Göteborg år 1693 visiterade i Foss pastorat, påpekade han att kyrkotagningsstederna icke upprätthölls i önskvärd omfattning. Det hade sålunda berättats för honom, att kvinnorna begav sig ut på åkrar och ängar för att arbeta redan fyra eller fem dagar efter det att de hade framfött sina barn. Sådant tyckte biskopen inte om, utan han uppmanade därför nu kvinnorna att inte uppträda så lösaktigt utan "*hemma i husen till rättan tid förblifwa*". Då samme biskop vid ett senare tillfälle visiterade i Hjärtum, fann han även där anledning att förmana kvinnorna på liknande sätt. De borde vara hemma i sex veckor "*för sinom ährbarhets skull*", som han uttryckte sig.

Kyrkotagningarna under 1600 och 1700-talen försiggick inte riktigt så enkelt som i våra dagar. Särskilt i högre kretsar var prakt och ståten i äldre tid ganska framträdande. Här kan man få en föreställning genom uppgifter i gamla handlingar, varur det inte sällan kan utläsas, huru kyrkotagningarna mångenstädes utvecklade sig till ganska pompösa skådespel, om vilka dock kyrkans företrädare merendels inte hade något ont att säga. Ståten förekom ju mestadels bland den högre klassens kvinnor, och de hade även förmåga att skänka prästerna rikliga offergåvor. Bondekvinnorna och kvinnor av lägre börd måste ju också låta sig kyrkotagas i en gången tid, men detta skedde nog i allmänhet under mycket enklare former än herrskapens.

Den kvinna, som skulle kyrkotagas, kom förr i tiden inte ensam fram till prästen, då kyrkotagningen ägde rum. Inte sällan hade hon ett stort följe kvinnor med sig. Det kunde vara upp till tio och tolv på en del håll. På andra ställen kunde följet vara ändå större, beroende på förmögenhetsförhållanden, anseende i bygden m.m. Och alla kvinnorna skulle vara klädda i praktfulla och lysande dräkter, allt efter som välstånd och anseende tillät.

Varken kyrkotagningskvinnan eller hennes följeslagerskor fick emellertid komma tomhänta fram till prästen. Förutom det att denne hade rätt till en viss bestämd avgift för kyrkotagningen, var det också en gammal sed att kvinnorna skulle offra till sin präst vid ett sådant tillfälle. Ju större offer de gav, desto högre stod de i gunst hos prästen, och detta var ju mycket att sätta värde på i en tid, då prästen var en av de härskande i församlingen.

Barnakvinnornas offer till prästen i en gången tid bestod mest av naturprodukter, såsom smör, ost, bakelser m.m. Under 1800-talet övergick man till att offra endast penningar. Offrandet skedde vanligen i kyrkans kor och ägde rum före kyrkotagningen. Mången gång överlämnades offergåvorna dagen förut i prästgården. Numera förekommer inget sådant offrande alls.

Många präster begagnade kyrkotagningsakten till att hålla ett förmaningstal till de kyrkotagna utöver den ritual, som lagen föreskrev. Ibland blev det sålunda ett ganska strängt förmaningstal, enligt vad traditionerna berättar. Särskilt blev så fallet, om prästen visste, att kvinnan inte levt ett sedligt liv. Kanske mildrades dock den straffande tonen i den mån prästen såg att offret blev tillfredsställande stort. Prästerna hade ju inga stora kontanta löner på den tiden, utan de måste nöja sig med, vad folk offrade till dem. Detta kunde ju bli något olika under goda och dåliga år och berodde väl också i någon mån på vad man tyckte om prästen.

En intressant bild kring kyrkotagningsseden finner vi vid biskopsvisitationen i Bro pastorat år 1750. Dåvarande komministern i Lyse, Benedikt Borg, omtalade då för biskopen (det var biskop Georg Wallin i Göteborg), att hans förman, prosten Bornander i Bro, hade fått mycket stora offer av kyrkogångskvinnorna och deras följekvinnor, som ibland uppgick till åtta eller tio stycken. Nu ville komministern att kyrkotagningskvinnorna skulle offra även till honom. Han frågade i stor ödmjukhet biskopen, om detta inte skulle vara rättvist. Tidigare hade han frågat prosten Bornander, men denne hade inte brytt sig om hans klagomål. Biskopen ansåg emellertid att även komministern borde få del av offren vid kyrkotagningstillfällena.

I Foss pastorat synes kvinnorna vid 1700-talets början inte ha varit så särdeles pigga på att offra vid kyrkotagningarna. Åtminstone förefaller det så att döma av kyrkoherdens, Anders Seth, skrivelser år 1708. Han uttrycker sig på följande sätt:

"Före min ankomst hit till församlingen och första året efter det jag kom hit, var det maner, att när barnsängskvinnorna höllo sin kyrkogång, att de hade några flera kvinnor med sig till att offra, så att offret ofta kunde stiga till något ansenligt. Men uti denna delen måste jag ävenväl förspörja en förminskning, i det att eftersom talet av personer är förminskat, så är ock förminskat talet av skillingarna".

Vi finner således av detta och flera andra protokoll, att kvinnorna redan förr i tiden reagerade mot kyrkotagningen. De tyckte väl, som man ju också kan förstå, att barnafödandet var en naturlig sak och således inte så mycket att göra väsen av. Många lantbor hade ju inte heller så god råd, att de kunde offra så mycket till prästerna. Dessutom var det ju ofta krigstider, då kvinnorna var ensamma hemma på gårdarna, när männen låg ute i fält. Av den anledningen måste de ju också få lov att slå av litet på sin "ärbarhet".

Prästerskapet var i gångna tider inte alltid så eniga, då det gällde kyrkotagningen. En del av dem höll mycket strängt på att alla barnafödorskor skulle kyrkotagas. Andra menade, att kvinnorna själva kunde få bestämma, om de skulle "gå i körke" eller ej. Därav kommer det sig, att seden fortlevt så olika på olika håll.

Om det stränga förmaningstal, som prästen i en gången tid höll till kyrkotagningskvinnorna, påminnes vi ännu genom talesättet "ta i körke", som dock nu användes i annan bemärkelse. Man kan nämligen ibland få höra folk säga: "Jag skall nog ta honom i körke!" Eller: "Han tog henne eller honom i körke redit!" Att "ta i körke" anses nämligen vara detsamma som att "läxa upp" någon eller "huta" på någon. Särskilt blev väl den stackars kvinnan i en gången tid skarpt åthutad av prästen, om denne fått veta, att hon levat "osedligt" eller idkat "otidigt sänglag", som det hette i lagen.

Att kvinnan, därför att hon fött barn, skulle ha förtjänat en sådan bestraffning av kyrkans tjänare, kan man ju ställa sig tvivlande till. Även om barnet kommit till före äktenskapet, borde dess moder ha mött förståelse och ett humant bemötande inom kyrkans murar. "Icke heller jag dömer dig", var ju Kristi löfte till den syndfulla kvinnan i Israel.

Man kan därför vara glad åt att kyrkans nuvarande ledare ställer kvinnan på ett högre plan än deras kolleger i gamla tider gjorde. Visserligen kom upphävandet av de föråldrade lagarna ganska sent och inte utan många påtryckningar från flera håll utanför kyrkan. Men man får väl ändå taga deras slopande såsom ett bevis för kyrkans erkännande av att kvinnan omsider nått jämlikhet med mannen.